

УДК 930.2 : 94 (477.81/86) «1848/1914»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.4\(32\).482](https://doi.org/10.33782/eminak2020.4(32).482)

УКРАЇНОМОВНА ОСВІТА ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

Лілія Шологон

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)
e-mail: liliya.shologon@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5390-7576>

У статті зроблено класифікацію й аналіз джерел з історії освітнього життя українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Проаналізовано такі групи джерел: документи офіційного характеру (законодавчі акти, рішення Крайової шкільної ради та Галицького намісництва); статистичні матеріали (документи офіційної та неофіційної статистики); публіцистичні праці; джерела особового походження; матеріали періодичних видань. Їхня джерельна цінність полягає у можливості зробити повну та всебічну реконструкцію освітніх процесів Галичини другої половини XIX – початку XX ст., розкрити недостатньо вивчені аспекти цієї проблеми.

Ключові слова: Галичина, джерелознавчий аналіз, класифікація джерел, україномовна освіта

Важливим чинником національного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. стало становлення україномовної початкової та середньої освіти, боротьба за український університет у Львові тощо. Тодішні провідні громадські діячі добре усвідомлювали, що освіта – це єдиний шлях формування національно свідомої української інтелігенції, яка згодом обійме посади в навчальних закладах, державних та громадських установах і завдяки своєму соціальному статусу отримає можливість захищати, гарантоване австрійською конституцією кожному з народів монархії, право на реалізацію своїх культурних, політичних і соціальних потреб. Оскільки обрана тема досліджувалася переважно фахівцями-педагогами, то її джерелознавчі аспекти, які сприяють належному рівню розкриття проблеми та критичному аналізу джерел, залишилися поза увагою дослідників. Саме цим зумовлена актуальність даної статті.

Окремі аспекти обраної теми знайшли відображення у наукових розвідках Анни Вараниця¹, Володимира Качмара², Наталії Кошелевої³, Ірини Курляк⁴, Галини Рікарді⁵, Вікторії Стинської⁶, Богдана Ступарика⁷ та інших. Однак всебічного та ком-

¹ Вараниця А. Вчителі народних шкіл у структурі інтелігенції Галичини другої половини XIX – початку XX ст. // Новітня доба. 2013. Вип. 1. С. 152-166.

² Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.). Львів, 1999. 117 с.

³ Кошелева Н.В. Українське шкільництво і освітня політика крайової адміністрації та сейму в Галичині (1890-1914 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2002. 198 арк.

⁴ Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1886-1918 рр.). Львів, 1997. 221 с.

⁵ Рікарді Г. Питання українського університету у контексті українсько-польських відносин у Галичині (середина XIX – початок XX ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2004. Вип. 11. С. 11-26.

плексного джерелознавчого аналізу в українській історіографії вона не отримала.

Метою статті є класифікація та критичний аналіз джерел, що розкривають освітні процеси у Галичині другої половини XIX – початку XX ст. З цією метою ми виокремили такі групи джерел: 1) документи офіційного характеру (насамперед законодавчі акти, рішення Крайової шкільної ради та Галицького намісництва; 2) статистичні матеріали (документи офіційної та неофіційної статистики); 3) публіцистичні праці (насамперед твори провідних громадсько-культурних діячів; 4) джерела особового походження (автобіографії, спогади та листи педагогів); 5) матеріали періодичних видань (газетні та журнальні статті, присвячені освітнім проблемам).

При цьому варто зазначити, що сучасне джерелознавство розглядає класифікацію джерел як один із ефективних методів їх наукового пізнання шляхом поділу всієї їх маси на групи за певною суттєвою спільною ознакою, характерною для кожної групи. Типологія та класифікація дає можливість утворювати групи споріднених джерел і, відповідно, добирати оптимальні методи їх дослідження⁸.

До першої групи ми віднесли законодавчі акти, прийняті віденським парламентом і галицьким сеймом, урядові постанови та розпорядження, що регулювали питання початкової, середньої та вищої освіти в Австро-Угорщині загалом, та в Галичині, зокрема. Серед них принципове значення для тодішньої початкової освіти мають загальнодержавний шкільний закон від 14 травня 1869 р., що запровадив обов'язкове світське та безоплатне навчання для всіх дітей, починаючи із шести років; прийняті на його основі закони про заснування, утримування та відвідування державних початкових шкіл Галичини та правовий статус вчителів краю (2 травня 1873 р.), «Шкільний устав і порядок науки для загальних народних і виділових⁹ (міських багатокласних) шкіл» (затверджений розпорядженням міністра віросповідань і освіти від 29 вересня 1905 р., що зобов'язував організувати навчання дітей на належному рівні, відповідно до вимог уже згаданого загальнодержавного закону від 14 травня 1869 р.); закон про правовий статус вчителів початкових і виділових шкіл, що мав пріоритетне значення для педагогів, оскільки забезпечив вагоме зростання вчительської платні, однак був запроваджений лише з 1 липня 1914 р. і не вступив в дію через початок Першої світової війни¹⁰.

Діяльність закладів середнього рівня, що давали фахову освіту регулювали такі нормативні акти: «Організаційний нарис гімназій і реальних шкіл Австрії», прийнятий 15 вересня 1849 р. та «Статут організаційний для чоловічих і жіночих учительських семінарій» від 1871-1874 та 1909 рр. (обидва, затверджені міністерством віросповідань і освіти та не зазнали особливих змін впродовж досліджуваного періоду).

Віденська центральна влада створила жорстку й ефективну (з імперських мір-

⁶ Стинська В. Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 180 с.

⁷ Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772-1939 рр.). Івано-Франківськ: Плай, 1994. 144 с.

⁸ Історичне джерелознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Я.С. Калакура (кер. авт. колективу) та ін. Київ: Либідь, 2017. С. 91.

⁹ *Виділова школа* – навчальний заклад в Галичині за часів перебування у складі австрійських держав та під час польської окупації ЗУНР. – *Прим. ред.*

¹⁰ Шологон Л. Законодавство в галузі освіти і розвиток шкільництва Галичини другої половини XIX – початку XX ст. // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 13. 2007. С. 31-38.

кувань) систему керівництва початковою та середньою освітою Галичини. Уже в середині XIX ст. було створено Крайову шкільну раду, але реально вона розпочала роботу лише в контексті освітніх реформ 60-х рр. XIX ст. Її діяльність окреслював загальнодержавний закон 25 травня 1868 р. «Про Крайову шкільну раду», згідно з яким керівництво початковими та середніми школами передавалося крайовим, повітовим і місцевим шкільним радам. Запроваджувалися посади крайових і повітових шкільних інспекторів. Нові законодавчі акти про Крайову шкільну раду, прийняті 15 лютого 1905 р. і 9 травня 1907 р.¹¹ встановили тотальний контроль над всіма освітніми установами та педагогами, що їй підпорядковувалися.

Для діяльності вищих навчальних закладів Галичини, зважаючи на їхню автономію, пріоритетне значення мали організаційні статuti, затверджені міністерством віросповідань і освіти. На території Східної Галичини працювали два вищі навчальні заклади: Львівський університет та Вища політехнічна школа (з 1844 р. до 1877 р. – Технічна академія). Мистецьку освіту можна було здобути в Краківській академії мистецтв. Серед найважливіших розпоряджень освітнього міністерства, що мали вплив на розвиток вищої освіти Австро-Угорщини, – рішення, прийняте 1897 р., про дозвіл жінкам навчатися на філософських факультетах університетів. У 1900 р. жінки отримали право вступати й на медичні факультети університетів¹².

Загальновідомим є той факт, що законодавчі акти окреслюють державну політику в тій чи іншій сфері, у даному випадку в освітній, але не показують в якій мірі була реалізована. Наприклад, один із так званих конституційних законів про загальнообов'язкову початкову освіту від 1869 р. хоча запровадив світське та безоплатне навчання, однак весь фінансовий тягар на його утримання ліг на місцеві громади. Здебільшого незаможні українські громади не мали можливості збудувати хорошу школу, закупити необхідний шкільний інвентар, звідси і низька якість тодішньої шкільної освіти.

Також як австрійське загальнодержавне, так і галицьке регіональне законодавство, про правовий статус педагога початкової школи задекларувало належну матеріальну винагороду вчителя за свою працю. Однак насправді, впродовж всього досліджуваного педагога за допомогою своїх педагогічних громадських організацій та різних акцій політичного характеру вели боротьбу за підвищення свого матеріального становища.

Не менше проблем стояло на шляху розвитку україномовної середньої освіти. Відкриття української гімназії було можливим лише за згодою галицького сейму, де в наслідок недемократичного виборчого законодавства домінували поляки за національністю. Подібною була ситуація у Крайовій шкільній раді та Галицькому намісництві. Тому відкриття кожної із п'яти українських державних гімназій стали вагомою перемогою українського національного руху Галичини.

1909 р. польський сейм заборонив функціонування державних українських учительських семінарій, могли працювати тільки двомовні польсько-українські

---

¹¹ Закон з дня 9 мая 1907 р. о Раді шкільній краєвій // Вістник законів і розпоряджень для Королівства Галичини и Володимеріи wraz з Великим Князівством Краківським. Львів: З печатні В. Лозинського, 1907. С. 87-89.

¹² Розпоряджене міністра віросповідань і просвіти з 23 марта 1897, котрим допускається женщины за звичайні чи надзвичайні слухачки філософічних виділів ц. к. університетів // Вістник законів державних для королівств і країв, заступлених в раді державній. Відень: Із цісарско-королівської надворної та державної печатні, 1897. С. 427-428.

(так звані «утраквістичні»)¹³. Тому для виховання національно свідомого педагога українські педагогічні товариства відкрили низку приватних учительських семінарій.

Таким чином, якщо загальнодержавне освітнє законодавство намагалося втілити в життя демократичні принципи, то галицьке регіональне, як результат діяльності крайового сейму з польською більшістю, чинило суттєві перешкоди на шляху становлення україномовної освіти. Документи Галицького намісництва та Крайової шкільної ради, особливо їхнє листування з українськими політиками та громадськими установами, переконливо свідчать про неналежне ставлення владних структур держави до вирішення освітніх проблем українців.

Це підтверджують документи другої, окресленої нами групи джерел, – матеріали офіційної та неофіційної статистики. Насамперед, результати переписів населення, що проводилися в Австро-Угорщині кожні десять років і визначали основні соціальні та культурні характеристики її громадян. Вони переконливо доводять етнічну більшість українського населення Східної Галичини (станом на 1900 р. українці становили тут приблизно 63% населення, решта – поляки, євреї, німці й ін.), яке не мало належних умов для реалізації своїх освітніх прав. Це у найбільшій мірі стосувалося вищої освіти та середньої освіти (лише 5 українських гімназій, тоді як польських 58). Незважаючи на те, що з 1868 р. діяв закон про обов'язкову початку освіти і напередодні Першої світової війни 97% українських дітей навчалися в україномовних школах, загалом їхній освітній рівень залишався низьким. За матеріалами переписів населення серед українців Галичини і Буковини (відомості подавалися разом для обох коронних країв держави) письменними були в 1900 р. – 19,9%, а в 1910 р. – 37,25%¹⁴.

Чимало відомостей про стан освіти галицьких українців отримуємо з окремих видань статистичного бюро Галичини, де подавалася інформація, отримана шляхом опрацювання матеріалів державних переписів, звітів КШР. Галицьке крайове статистичне бюро опублікувало також відомості про майбутніх педагогів, що навчалися у вчительських семінаріях. 1875 р. українців у чоловічих вчительських семінаріях Галичини було 114 (27,8% від загальної кількості учнів таких закладів), у жіночих – 12 (4,17%), у 1880 р. їх було відповідно 209 (21,37%) та 62 (8,67%). Впродовж 1896/7 – 1900/1 навчальних років греко-католиків у цих освітніх закладах у середньому було 698 (28% від загальної кількості учнів), а за період з 1901/2 – 1905/6 їхня кількість зросла до 834. Проте становила лише 29% від усіх учнів вчительських семінарій. У жіночих вчительських семінаріях частка українок зросла за цей період з 14,2% до 14,8%¹⁵. Таким чином, можемо стверджувати, що українців у професійних закладах для підготовки педагогів у Галичині навчалася непропорційно до загальної частки в структурі населення краю. Тому вони не могли підготувати достатньої кількості педагогів для народних шкіл з українською мовою викладання.

¹³ Закон з дня 9 цвітня 1907 о урядовім язиці автономічних властей // Вістник законів і розпоряджень краєвих для королівства Галичини і Володимирії з Великим Князівством Краківським. Львів: З друкарні В. Лозінського, 1907. Часть IV. С. 39-41.

¹⁴ Шологон Л. Статистичні матеріали та звіти як джерело до вивчення освітнього життя українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 3. 2008. С. 48-54.

¹⁵ Podręcznik Statystyki Galicyi wydany prses Krajowe biuro statysteczne / pod redakcia Dr. Tadeysza Pilata. Tom IX. Lwów: Z Pierwszej zwsazkowej drukarni, 1908. S. 78.

Маємо також цікаві статистичні відомості про українських студентів, які навчалися у вищих навчальних закладах Австро-Угорщини (отримані, шляхом анкет, які розсилали до громадських організацій), опубліковані на сторінках студентського часопису «Шляхи». Зокрема, 1913 р. на світських факультетах вищих навчальних закладів держави загалом навчалось 740 українців¹⁶.

Дослідник С. Баран у науковій розвідці «З поля національної статистики галицьких середніх шкіл», що з'явилася на сторінках наукового видання статистичної комісії НТШ, порівнюючи результати переписів населення 1869, 1880, 1890, 1900 р. щодо освітнього рівня населення, прийшов до не зовсім втішного для українців висновку, що «шкільна політика двигнула передовсім польське населення»¹⁷. За його підрахунками, загалом, у всіх державних навчальних закладах Східної Галичини в 1897 р. українців навчалось 26,7%, поляків – 48,8%, 1901 р. українців було 28,7%, 1905 р. – 28,8%, 1908 р. – 30,4%. В українських гімназіях Східної Галичини навчалися майже всі українці. Якщо 1897 р. їх було 852, то у 1908 р. – 3248. Всі відомості про організацію навчання, кількість учнів, педагогів та інші у звітах українських державних гімназій, які публікувалися щороку.

Оскільки державних гімназій не вистачало для української молоді, то національно свідомо громадськість краю, за організаційного сприяння Українського педагогічного товариства (далі – УПТ), створила низку приватних. Про організацію навчання у приватних навчальних закладів УПТ і статистичні відомості про їхню діяльність наведено у звітах дирекцій приватних гімназій у Рогатині, Городенці, реальної гімназії в Буську, вчительських семінарій у Львові та Коломиї; жіночої гімназії сестер Василянок у Львові та Станиславові тощо. Всього в них напередодні Першої світової війни, за нашими підрахунками, навчалось майже 1800 українців.

Детальна інформація з приводу діяльності вищих навчальних закладів краю також публікувалася у періодичному збірнику Крайового бюро статистики Галичини. У зимових семестрах 1875/6 навчального року українців (греко-католиків) у Львівському університеті навчалось 327 (35,6% від загальної кількості студентів у навчальному закладі), 1880/1 – 385 (36,1%), 1890/1 – 435 (35,5%), 1895/6 – 431 (30%), 1900/1 – 620 (30%), 1905/6 – 862 (26%), 1906/7 – 988 (27%). Серед слухачів Львівської політехніки у зимових семестрах 1875/6 українців було 21 (8,1%), 1880/1 – 7 (3,2%), 1890/1 – 14 (6,4%), 1895/6 – 21 (6,5%), 1900/1 – 68 (9%), 1905/6 – 17 (1,3%), 1906/7 – 96 (6%).

На початку ХХ ст., у зимовому семестрі 1900/01 навчального року, римокатолики становили половину студентів Львівського університету та 78% студентів Вищої політехнічної школи (греко-католики відповідно 30 і 9%)¹⁸. До початку Першої світової війни, як показують зазначені вище дані, це співвідношення суттєво не змінилося.

Звіти про роботу інтернатів, які забезпечували помешканням, харчуванням та організовували дозвілля української молоді, виходили у світ нерегулярно, тому вони не дають можливості прослідкувати динаміку їхнього розвитку. Натомість на

¹⁶ Статистика українського студентства Австро-Угорщини // Шляхи. 1913. 1 листопада. С. 111.

¹⁷ Баран С. З поля національної статистики галицьких середніх шкіл // Студії з поля суспільних наук і статистики: у 5 т. Львів: Статистична Комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, 1910. Т. II. С. 107-178.

¹⁸ Podręcznik Statystyki Galicyi wydany prses Krajowe biuro statesteczne / pod redakcia Dr. Tadeysza Pilata. Tom VI. Lwów: Z Pierwszej zwsazkowej drukarni, 1900. 192 s.

сторінках українських періодичних видань «Руслан», «Наша школа» з'являлася низка статистичних матеріалів з цього приводу¹⁹. Вони дозволяють стверджувати, що станом на 1914 р. у Галичині працювало майже 100 інтернатів, створених різними українськими установами, де було понад 3000 учнів, які отримували належне помешкання та харчування, відповідні умови для позакласного навчання, цікаво організоване дозвілля тощо. Найбільш плідну роботу в цьому плані проводило УПТ, яке прийняло до своїх інтернатів майже 1000 учнів. Вищевказане товариство організувало 21 такий заклад для хлопців, «Просвіта» – 12; на основі окремих статутів працював 21 інтернат. Дівочих бурс у Галичині, створених українськими громадськими товариствами було 14. До їхньої організації нерідко були причетні Товариство руських жінок, «Жіноча громада» тощо. Щомісячна плата за проживання та харчування становила від 15 до 30 крон²⁰.

Таким чином, критичний аналіз матеріалів загальнодержавної та регіональної статистики дозволяє, на відміну від законодавства, побачити реальний стан реалізації освітніх прав українців Галичини. Офіційну статистику у цьому розрізі доповнюють звіти про діяльність українських педагогічних товариств, приватних навчальних закладів, різноманітні анкетування, що проводилися громадськими установами та публікувалися на сторінках періодичних видань. Неофіційна статистика, як правило, відображала зусилля національно свідомої української громадськості у справі створення навчальних закладів різного рівня, інтернатів для української молоді, що їхала навчатися до міст і містечок Галичини.

Гостро та безкомпромісно про освітнє життя краю писали автори публіцистичних праць, насамперед І. Франко та М. Грушевський. Власне публіцистика складає третю з окреслених нами груп джерел, важливих для вивчення освітніх процесів другої половини XIX – початку XX ст.

Іван Франко у праці «Скільки нас є?» спробував пояснити, чому серед українців переважають неписьменні. Він вважав, що дуже повчальними були відповіді населення на питання про елементарну освіту: 1880 р. у нас 77,08% неписьменних, а в 1890 р. – 68,24%. Таким чином, кількість їх зменшилася, незважаючи на приріст населення на 66 798 осіб, або щороку майже на 6 680 чол. Хоча в Галичині працювало близько 3000 початкових шкіл, виявляється, що кожна з них щороку позбавляла край у середньому від двох неписьменних – діяльність, гідна подиву²¹.

В іншій публіцистичній розвідці «Наші народні школи і їх потреби» І. Франко звернув увагу на те, що у народній школі не приділяли достатньої уваги тому, аби навчити учнів читати та писати. Адже, окрім граматики та читання, до шкільних програм було внесено чимало інших предметів: історію, географію, ботаніку, математику, польську мову тощо. Не сприяли цьому дуже часто погані умови навчання учнів у школах (неприспособлені приміщення, переповнені класи), низька кваліфікація педагогів, статус народної школи, яка не давала права вступу до освітніх закладів вищого рівня.

З приводу останнього письменник зауважував: «...очевидна річ, що по тому дитина не має до чого приткнутися те, що винесла зі школи, і розгублює все по дорозі. Де в селі є читальня або де родичі мають звичай справити дитині щороку хоч одну-

¹⁹ Рускі бурси // Руслан. 1903. 11 (24) серпня. С. 1-2.

²⁰ Наша школа. 1911. Кн. II-III. С. 45

²¹ Франко І. Скільки нас є? // Зібрання творів: у 50 т. Т. 44, Кн. 2. Економічні праці (1887-1907) / за ред. Т. Дерев'янкін, А. Перковського. Київ: Наукова думка, 1985. С. 317.

дві нові книжки, там ще яко-так, здобутки шкільної науки не пропадають марно. А де того нема, де дитина, покинувши школу, не бачить більше книжки на очі, там її наука певно не дочекає до другої конскрипції (перепису населення. – Авт.)»²².

Так званій «університетській справі» присвячена об'ємна та змістовна розвідка М. Грушевського «Листи з-над Полтави: лист третій», яка з'явилася 1899 р. в «Літературно-науковому віснику», де автор зробив спробу ознайомити українців Наддніпрянщини з реальним станом справ у Львівському університеті, починаючи від часу створення у 1784 р. Він також акцентував на тому, що спроба польської влади в Галичині повністю колонізувати Львівський університет у 60-х рр. XIX ст. не вдалася, оскільки спеціальним міністерським розпорядженням було повідомлено про цісарську постанову, згідно з якою «всі обмеження, які стояли досі на перешкоді польським і руським викладам на виділах правничім і філософічним, мають цілком перестати і на катедри сих виділів на будуще можна покликувати лише особи, що зможуть викладати одною з двох краєвих мов»²³. Проте надалі сенат університету, переважну більшість якого складала поляки за національністю, робив усе для того, щоб якомога менше курсів читалося українською. На думку М. Грушевського, найкращим виходом із ситуації, що склалася, було створення окремого українського університету. За його підрахунками, у Львівському університеті станом на 1899 р. студентів-українців навчалася 918, що було більше, ніж у деяких інших невеличких австрійських університетах.

Іван Франко у статті «Що коштують наші школи» зробив спробу порівняти, скільки отримує Галичина з державного бюджету порівняно з іншими коронними краями. Вчений порівняв фінансування Львівських університету і політехніки з іншими подібними закладами держави. Наприклад, Празький університет отримував від держави більше 570 тис. гульденів, тоді як Львівський 173 400 золотих ринських. Менше надходило з бюджету лише на утримання Чернівецького університету. Щодо Львівської політехніки, то її фінансування було найгіршим із подібних закладів держави. Не кращою була ситуація щодо класичних і реальних гімназій, учительських семінарій, ремісничих шкіл тощо²⁴.

Отже, на відміну від статистичних джерел, які подавали кількісну інформацію про стан освіти у Галичині, на сторінках публіцистичних праць знаходимо детальний аналіз освітнього життя коронного краю, порівняння його з іншими адміністративними одиницями держави. Тут з неабиякою гостротою акцентувалася увага на складних проблемах і нерідко пропонувалися шляхи їх вирішення.

Перебіг освітніх процесів у Галичині на мікроісторичному рівні нам дозволяють розкрити автобіографії, спогади та листи тодішніх педагогів, які віднесені нами до четвертої групи джерел.

Чимало неопублікованих автобіографій зберігаються у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, насамперед, у фондї бібліографа Івана Левицького. Готуючи до друку фундаментальну працю «Галицько-руська бібліографія XIX ст.», він 1887 р. надіслав короткий лист-відозву

²² Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Народ. 1892. 1 квітня. С. 100-104.

²³ Грушевський М. Листи з-над Полтави: лист третій // Твори: у 50 т. / Редкол.: П. Сохань (голова), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів: Світ, 2002. Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори» (1894-1907). С. 170.

²⁴ Франко І. Що коштують наші школи // Зібрання творів: у 50 т. Т. 44. Кн. 1 Економічні праці (1878-1887) / упоряд. та комен. А.Л. Перковського. Київ: Наукова думка, 1984. С. 145-150.

до осіб, яких вважав видатними діячами у різних галузях суспільно-політичного та культурного життя Галичини, Буковини, Закарпаття. У цьому листі він виклав мету своєї праці і просив надсилати відомості, згідно з доданим питальником, що складався з 14 пунктів. Серед тих, хто відгукнувся на прохання відомого бібліографа, українські педагоги та водночас літератори кінця XIX – початку XX ст., зокрема М. Пачовський, Д. Вінцковський, О. Калиновський, І. Кокорудз, Р. Заклинський, Т. Грушкевич. З них довідуємося багато цікавого про дитячі та шкільні роки авторів, їх навчання в гімназіях та університетах, громадську працю, опубліковані твори. Варто зазначити, що їхні автори брали активну участь у діяльності практично всіх педагогічних, культурно-просвітніх і наукових товариств краю, тому написали чимало з приводу своєї громадської праці. Хотілося б виділити життєпис управителя української гімназії в Яворові та головного редактора педагогічного часопису «Учитель» впродовж 1890-1892 рр. Т. Грушкевича, зважаючи на дуже цікавий виклад матеріалу, детальну інформацію про сучасні йому події громадського та щоденного побутового життя українців Галичини²⁵.

Окрім спогадів українських державних і громадсько-культурних діячів, важливе значення мають для нашого дослідження мемуарні праці впливових польських політиків, зокрема колишнього намісника Галичини М. Бобжинського. «Утворення окремого руського університету я вважав за річ неактуальну», – визнав М. Бобжинський на сторінках своїх мемуарів. Звідси упереджене ставлення до боротьби української громадськості за власний вищий навчальний заклад, у контексті якої зазначалося, що «в загальній суматосі впав від кулі власних товаришів один із провідників авантюри, Коцко»²⁶.

В одному зі спогадів І. Франка під назвою «Як це сталося», автор пригадав про арешт 1877 р., підозри у скоєнні злочину 1880 р., перебування у тюремній камері та звинувачення політичного характеру, які негативно вплинули на подальше його професійне зростання. З цього приводу І. Франко писав: «Пропала для мене надія дістати посаду гімназійного вчителя, пропала марно ціль університетських студій. До того я не мав жодних засобів розпочати які-небудь інші студії, бо перестрашена процесом українська суспільність відвернулася від усіх засуджених...»²⁷.

У мемуарних працях багатьох громадсько-політичних діячів чимало місця відведено спогадам про навчання в початкових, середніх і вищих навчальних закладах. З них дізнаємося про організацію системи освіти в Австро-Угорщині, рівень викладання тих чи інших предметів, проблеми, з якими нерідко зустрічалася учнівська та студентська молодь. Окремі з авторів мемуарних праць (О. Барвінський, А. Вахнянин) працювали у гімназійних закладах держави і на сторінках своїх спогадів вмістили інформацію і про свою викладацьку роботу, умови праці та заробітну плату, які загалом дозволяли належним чином виконувати свої обов'язки.

У дуже складних побутових умовах та отримуючи мізерну платню працювали багато вчителів початкових шкіл. Про це свідчать «Спогади учительки» Уляни

²⁵ Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Ф. 167 Левицькі (родинний фонд). Оп. 1. Спр. 898. Лист до Левицького І. (автобіографія 18.III.1896 р.), виписки і вирізки з періодичних видань. 1889-1897 р. 44 арк.

²⁶ Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський. Цісарські намісники Галичини 1903-1913. Рим: Видання Українського Католицького університету св.Климентя Папи. URL: <http://zbruc.eu/node/100094>

²⁷ Франко І. Як це сталося // Зібрання творів у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 34: Літературно-критичні праці (1902-1905) / упоряд. та комент. О.В. Мішанича, Ф.П. Погребенника. С. 374.

Кравченко, що складаються з двох частин – «Перший рік практики» та «Із записок учительки». Авторка підготувала їх до друку в жіночому альманасі «Перший вінок» 1887 р., проте через брак місця вони тоді опубліковані не були, а побачили світ лише 1936 р. Цікаву інформацію про тодішнє освітнє життя та неординарні судження знаходимо спогадах педагогів Р. Заклинського, А. Домбровського²⁸, що зберігаються у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Листування письменниці Франкової школи – Климентини Попович – з Великим Каменярем цінне тим, що дозволяє прослідкувати за шляхом у літературу вчительки початкової школи, який розпочався 1884 р. з листа з власними віршами на адресу редакції журналу «Зоря». Вони потрапили до І. Франка, як одного зі співредакторів часопису, і поклали початок їхньому спілкуванню. Окрім цього, з її листів дізнаємося й про нелегку працю педагога у сільській школі, непрості побутові умови, в яких змушена була мешкати, її небайдужість до проблем жіноцтва в краї та національно-культурного життя у рідному селі Жовтанцях, що на Львівщині, де за порадою І. Франка К. Попович долучилася до створення читалень «Просвіти», збору фольклорного матеріалу тощо²⁹.

В особовому фонді К. Студинського, що зберігається у ЦДІАЛ України чимало листів від сільських громад, міських жителів, окремих педагогів. Адже до нього, як члена КШР, зверталися українці краю з проханнями щодо будівництва нових навчальних закладів, відкриття українських паралельних класів у вже діючих, просили посприяти в одержанні тієї чи іншої вчительської посади³⁰. Службове листування засвідчує, що далеко не всі прохання, з якими зверталися до К. Студинського, були вирішені. Передусім це стосувалося побудови нових шкільних приміщень у селах Галичини, оскільки не вистачало коштів.

У цілому, автобіографії, спогади та листування вдало доповнюють документи офіційного характеру інформацією особистісного спрямування, розкривають немало аспектів з історії освітнього життя Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які складно отримати з інших джерел.

До п'ятої, виокремлено нами, групи належать громадсько-політичні та педагогічні періодичні видання. Серед останніх навчально-педагогічний журнал УПТ – «Учитель» (1889-1914 рр.) та ілюстрований часопис для юних читачів під назвою «Дзвінок». Для періодики іншого педагогічного товариства – «Взаємна поміч українських вчителів» пріоритетними були фахові проблеми українських освітян. Особливої гостроти вони набрали на сторінках часописів: «Луна» (5 жовтня – 23 листопада 1907 р.), «Прапор» (1907-1912 рр.), «Український учитель» (1911 р.), «Учительське слово» (1912-1914 рр.).

Педагоги середніх і вищих навчальних закладів Галичини та Буковини видавали спільними зусиллями у Львові часопис «Наша школа». Він виходив із підзаголовком «Науково-педагогічний журнал: орган товариства «Учительська громада» у

²⁸ Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Ф. 175. Оп. 1. Спр. 32. Спогади про Марійку Підгірянку її чоловіка Августина Волошина (Домбровського). Б. д. Зош. 1. 87 арк.; Зош. 2. 11 арк.

²⁹ Попович К. Листи // Попович К. Твори / упоряд., вступне слово, примітки та бібліографія П.Г. Баб'яка. Львів: Каменярь, 1990. С. 140.

³⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 362. Оп. 1. Спр. 321. Листи Кравченко Уляни. Б/д. 6 арк.

Львові і Товариства учителів вищих шкіл імені Г. Сковороди в Чернівцях упродовж 1912-1914 рр. На відміну від інших педагогічних видань, журнал «Наша школа» менше уваги приділяв нагальним проблемам української освіти, шкільній політиці, акцентуючи на науково-методичних матеріалах³¹.

Одним із найстаріших педагогічних часописів – журнал «Szkoła» – орган галицького Педагогічного товариства містив інформацію і про українське шкільництво. Матеріали журналу не були односторонніми. На його сторінках часто публікувались промови українських депутатів Галицького сейму та віденського парламенту з критикою політики властей щодо українських шкіл та їх фінансування. Згідно зі статистичними даними, вміщеними у журналі, Галичина за кількістю шкіл і вчителів на душу населення та рівнем освіти стояла на одному з останніх місць серед коронних країв Австро-Угорської монархії. Часопис, незважаючи на певну заангажованість, був найбільш змістовним та інформативним польським педагогічним виданням, що містив відомості з історії українського шкільництва. Його доповнювали матеріали інших польських періодичних видань – «Gazeta nauczycielska», «Szkolnictwo», «Głos nauczycielstwa ludowego», «Muzeum»³².

Загалом, педагогічна періодика відзначилася особливою інформативністю щодо діяльності українських і польських вчительських товариств, тут публікувалося немало навчально-методичного характеру, що суттєво підвищувало фаховий рівень тодішнього вчителя. Також за допомогою матеріалів періодичних видань можна простежити за боротьбою педагогів за покращення свого матеріального та соціального становища, відкриттям україномовних навчальних закладів у Галичині тощо.

Підсумовуючи огляд, слід зазначити, що комплексне використання та «перехресний» аналіз нормативних документів, статистичних матеріалів, публіцистичних праць, джерел особового походження, педагогічної періодики є передумовою ґрунтовного та всебічного аналізу освітнього життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Кожна видова група має свої особливості та специфіку, які враховувалися у доборі методів дослідження джерельного потенціалу з історії освітньої палітри краю. Їхня джерельна цінність полягає у можливості зробити повну та всебічну реконструкцію освітніх процесів Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., розкрити недостатньо досліджені аспекти цієї проблеми.

REFERENCES

- Baran, S.** (1910). Z polia natsionalnoi statystyky halytskykh serednikh shkil [From the field of national statistics of Galician secondary schools]. *Studii z polia suspilnykh nauk i statystyky*, (Vol. 2, pp. 107-178). Lviv [in Ukraine].
- Demkovich-Dobrianskyi, M.** (2017). *Pototskyi i Bobzhynskyi. Tsisarski namisnyky Halychyny 1903-1913* [Potocki and Bobzhinsky. Imperial governors of Galicia 1903-1913]. Rym: Vydannia Ukrainskoho Katolytskoho universytetu sv. Klymenta Papy. Retrieved from <http://zbruc.eu/node/100094> [in Ukraine].
- Franko, I.** (1885, April 1). Nashi narodni shkoly i yikh potreby [Our public schools and their needs]. *Narod*, 100-104 [in Ukraine].
- Franko, I.** (1981). Yak tse stalosia [How did it happen]. In **Mishanych, O. V. & Pohrebennyk, F.P.** (Comps.). *Franko, I. Zibrannia tvoriv*, (Vol. 34, pp. 372-378). Kyiv: Naukova dumka [in Ukraine].

³¹ Шологон Л.І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848-1914 рр.). Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2015. С. 342.

³² Кошелева Н. Польська педагогічна періодика як джерело вивчення історії українського шкільництва у Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. // Наукові зошити історичного факультету. Вип. 3. Львів, 2000. С. 93-96.

- Franko, I.** (1984). Shcho koshtuiut nashi shkoly [What cost our schools]. In **Perkovskii, A.** (Ed.). Franko, I. *Zibrannia tvoriv*, (Vol. 44 (1), pp. 145-150). Kyiv: Naukova dumka [in Ukraine].
- Franko, I.** (1992). Skilky nas ye? [How many of us are there?]. In **Dereviankin, T. & Perkovskii, A.** (Eds.). Franko, I. *Zibrannia tvoriv*, (Vol. 44 (2), pp. 312-317). Kyiv: Naukova dumka [in Ukraine].
- Hrushevskiy, M.** (2002). Lysty z-nad Poltavoy: lyst tretii [Letters from over Poltava: the third letter]. In **Sokhan, P.** (Ed.). Hrushevskiy, M. *Tvory*, (Vol. 1, pp. 160-187). Lviv: Svit [in Ukraine].
- Kalakura, Ya.S. (Ed.)** (2017). *Istorychne dzhereloznavstvo* [Historical source studies]. Kyiv: Lybid [in Ukraine].
- Kachmar, V.** (1999). *Za ukrainskyi universytet u Lvovi. Ideia natsionalnoi vyshchoi shkoly u suspilno-politychnomu zhytti halytskykh ukrainsiv (kinets XIX – pochatok XX st.)* [For the Ukrainian University in Lviv. The idea of a national higher school in the socio-political life of Galician Ukrainians (late XIX – early XX century)]. Lviv [in Ukraine].
- Kosheleva, N.** (2000). Polska pedahohichna periodyka yak dzherelo vyvchennia istorii ukrainskoho shkilnytstva u Halychyni naprykintsi XIX – pochatku XX st. [Polish pedagogical periodicals as a source for studying the history of Ukrainian schooling in Galicia in the late nineteenth – early twentieth century]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu*, 3, 93-96 [in Ukraine].
- Koshelieva, N.V.** (2002). *Ukrainske shkilnytstvo i osvitnia polityka kraiovoi administratsii ta seimu v Halychyni (1890-1914 rr.)* [Ukrainian schooling and educational policy of the regional administration and the Sejm in Galicia (1890-1914)]. (*Candidate's thesis*). Lviv [in Ukraine].
- Kurliak, I.** (1997). *Ukrainska himnaziina osvita u Halychyni (1886-1918 rr.)* [Ukrainian gymnasium education in Galicia (1886-1918)]. Lviv [in Ukraine].
- Popovych, K.** (1900). *Tvory. Lysty* [Works. Letters]. Lviv: Kameniar [in Ukraine].
- Rikkardi, H.** (2004). Pytannia ukrainskoho universytetu u konteksti ukrainsko-polskykh vidnosyn u Halychyni (seredyna XIX – pochatok XX st.) [Issues of the Ukrainian University in the Context of Ukrainian-Polish Relations in Galicia (middle 19th – early 20th centuries)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Istorii, 11*, 11-26 [in Ukraine].
- Sholohon, L.** (2007). Zakonodavstvo v haluzi osvity i rozvytok shkilnytstva Halychyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Legislation in the field of education and development of schooling in Galicia in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya «Istorii, ekonomika, filosofii»*, 13, 31-38 [in Ukraine].
- Sholohon, L.** (2008). Statystychni materialy ta zvity yak dzherelo do vyvchennia osvitnoho zhyttia ukrainsiv Halychyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Statistical materials and reports as a source for studying the educational life of Ukrainians in Galicia in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Seriya: Istorii, 3*, 48-54 [in Ukraine].
- Sholohon, L.I.** (2015). *Dzherela z istorii natsionalno-kulturnoho rukhu ukrainsiv Halychyny (1848-1914 rr.)* [Sources on the history of the national-cultural movement of Ukrainians in Galicia (1848-1914)]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia-forte [in Ukraine].
- Stuparyk, B.** (1994). *Shkilnytstvo Halychyny (1772-1939 rr.)* [Schooling in Galicia (1772-1939)]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukraine].
- Stynska, V.** (2007). *Systema shkilnytstva v Halychyni (kinets XIX – pochatok XX st.)*. [The school system in Galicia (late XIX – early XX century)]. Ivano-Frankivsk: Hostynets [in Ukraine].
- Varanytsia, A.** (2013). Vchyteli narodnykh shkil u strukturi intelihentsii Halychyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Teachers of public schools in the structure of the Galician intelligentsia of the second half of the XIX – early XX centuries]. *Novitnia doba*, 1, 152-166 [in Ukraine].

Lilia Sholohon

(Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine)

e-mail: liliya.shologon@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5390-7576>

Ukrainian-Language Education in Galicia in the Second Half of the 19th – Early 20th Century: Source Study Analysis

An important factor in the national movement of Ukrainians in Galicia in the second half of the 19th – early 20th century became the formation of Ukrainian-language primary and second-

dary education, the struggle for a Ukrainian university in Lviv, and so on. Since the chosen issue was studied mainly by specialists in pedagogy, its source study aspects, which contribute to the proper level of issue studying and critical analysis of sources, were left out of the scholars' attention. This states the relevance of the paper.

The goal of the paper is to classify and critically analyze the sources describing the educational processes in Galicia in the second half of the 19th – early 20th century.

To perform this goal, we have identified the following groups of sources: 1) documents of an official nature (primarily legislative acts, decisions of the Crownland School Council and the Galician Diet; 2) statistical materials (documents of official and unofficial statistics); 3) social and political works (primarily the works of outstanding public and cultural figures); 4) sources of personal origin (autobiographies, memoirs, and letters of teachers); 5) materials of periodicals (newspaper and magazine articles on educational issues).

We believe that the most informative sources in this context are the School Law of May 14, 1869, which introduced compulsory secular and free education for all children, *Organizational Outline of the Gymnasia and Technical Schools in Austria*, adopted on September 15, 1849, and *Organizational Charter for Male and Female Teachers' Seminaries* of 1871-1874 and 1909, documents of the Crownland School Council, collections of the Galician Crownland Statistical Bureau, reports on the activities of Ukrainian societies and educational institutions, social and political works of I. Franko and M. Hrushevskyi, autobiographies, memoirs, letters of Ukrainian teachers of the region, policy articles and statistical studies of the main periodicals of Galicia.

It has been found out that each source group has its own features and specifics, which were taken into account in the selection of research methods for studying the source complex on the history of the education of Ukrainians in the region. Their source importance is in the possibility to make a complete and comprehensive reconstruction of the educational processes of Galicia in the second half of the 19th – early 20th century and to uncover insufficiently studied aspects of this issue.

Keywords: Galicia, source study analysis, classification of sources, Ukrainian language education

Надійшла до редакції / Received: 13.11.2020

Схвалено до друку / Accepted: 29.12.2020